

Н. Ю. Шевченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8506-1782>
В. В. Близнюк,
к. держ. упр., докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5082-0997>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.12.130

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

N. Shevchenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
V. Blyzniuk,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Обґрунтовано, що невід'ємною складовою євроінтеграційного вектору розвитку України виступає конвергенція вітчизняної фінансової системи та фінансової системи ЄС. Виявлено, що в контексті євроінтеграційних устремлінь наша країна має виконувати зобов'язання в частині трансформації фінансової системи у відповідності з Угодою про асоціацію з ЄС. Встановлено, що при трансформації національної фінансової системи відповідно до лекал ЄС необхідно враховувати стан національної економіки, здатність вітчизняних інститутів адаптуватися до вимог ЄС, системно оцінювати можливість імплементації передового іноземного досвіду модернізації систем фінансового регулювання відтворювальних пропорцій. Виявлено, що вітчизняна фінансова система характеризується латентним характером окремих базових фінансових інститутів, що призводить до масових проявів асиметричності поступлення інформації до різноманітних категорій суб'єктів економічних відносин, що у підсумку знижує дієвість функціонування фінансової системи в цілому. Доведено, що необхідною умовою адаптації вітчизняної фінансової системи до вимог ЄС є імпорт фінансових інститутів, який має відзначатися селективним характером, щоб уникнути невиправданої трансплантації інститутів, котрі не корелюють з ключовими елементами національної інституційної архітектоники фінансових відносин. Встановлено, що квінтесенцією прискорення процесів інтеграції фінансової системи України у фінансовий простір Євросоюзу та зміцнення довіри даного наднаціонального утворення до нашої країни виступає надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС, цільове та результативне використання котрих надасть нові імпульси наближенню вітчизняної інституційної архітектоники фінансових відносин до європейських лекал. Обґрунтовано, що конвергенція фінансової системи України та фінансової системи ЄС потребує трансформації національної моделі управління публічними фінансами, забезпечення прозорості міжбюджетних відносин, оптимізації податкового регулювання підприємницької діяльності, удосконалення регуляторного впливу на фінанси домогосподарств, а також поглиблення бюджетно-фінансової децентралізації.

It is substantiated that an integral part of the European integration vector of Ukraine's development is the convergence of the national financial system and the EU financial system. It is found that in the context of European integration aspirations our country must fulfil its obligations in terms of transforming the financial system in accordance with the Association Agreement with the EU. It is established that when transforming the national financial system in accordance with the EU templates, it is necessary to take into account the state of the national economy, the ability of domestic institutions to adapt to EU requirements, and systematically assess the possibility of implementing foreign best practices in modernising fiscal regulation systems of reproductive proportions. It is found that the domestic financial system is characterised by the latent nature of certain basic financial institutions, which leads to massive manifestations of asymmetry in the flow of information to various categories of economic actors, which ultimately reduces the efficiency of the financial system as a whole. It is proved that a necessary condition for the adaptation of the domestic financial system to the EU requirements is

the import of financial institutions. It should be selective in nature in order to avoid unjustified transplantation of institutions that do not correlate with the key elements of the national institutional architecture of financial relations. The author establishes that the quintessence of accelerating the processes of integration of Ukraine's financial system into the financial space of the European Union and strengthening the trust of this supranational entity in our country is the receipt of funds to the Consolidated Budget of Ukraine within the framework of EU assistance programmes. Its targeted and effective use will provide new impetus to the approximation of the national institutional architecture of financial relations to European models. It is substantiated that the convergence of the financial system of Ukraine and the EU financial system requires transformation of the national model of public finance management, ensuring transparency of inter-budgetary relations, optimisation of tax regulation of entrepreneurial activity, improvement of regulatory impact on household finances, and deepening of fiscal decentralisation.

Ключові слова: фінансова система, конвергенція, євроінтеграційний вибір, публічні фінанси, бюджетно-фіскальна децентралізація, імпорт інститутів.

Key words: financial system, convergence, European integration choice, public finance, fiscal decentralisation, import of institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Євроінтеграційний вектор розвитку України вимагає конвергенції фінансової системи нашої країни та фінансової системи ЄС, а це потребує, у свою чергу, поглиблення інституційних перетворень в царині імпорту та трансплантації базових і похідних фінансових інститутів. Активізація фінансової взаємодії між Україною та ЄС, квінтесенцією чого виступає надходження допомоги ЄС до Зведеного бюджету України, є свого роду індикатором поглиблення євроінтеграційних устремлінь нашої країни. Каталізатором таких устремлінь стала Революція Гідності 2013—2014 років, яка зробила незворотним євроінтеграційний вибір України, що також потребує гармонізації вітчизняного фінансового сектору з аналогічним сектором Старого Світу. Означена конвергенція фінансової системи України та фінансової системи ЄС потребує трансформації національної моделі управління публічними фінансами, забезпечення прозорості міжбюджетних відносин, оптимізації податкового регулювання підприємницької діяльності, удосконалення регуляторного впливу на фінанси домогосподарств, а також здійснення бюджетно-фіскальної децентралізації за європейськими лекалами. Гармонізація вітчизняних та європейських фінансових інститутів забезпечить всі необхідні передумови для збільшення на порядки припливу іноземних інвестицій в економіку України, що є особливо важливим у період післявоєнного відновлення національного господарства, постраждалого внаслідок агресії російських загарбників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних вчених спостерігається значний спектр підходів до визначення місця фінансової системи у відтворювальних пропорціях економіки України. Прикметною рисою таких підходів виступає врахування особливостей трансформації фінансової системи у період руйнації командної економіки і формування основ ринкової економіки, а також у період зміцнення ринкових інститутів у сфері публічних та корпоративних фінансів.

В. Орел стверджує, що ефективна фінансова система має бути стійкою, сприяти постійному пропорційному економічному зростанню галузей і регіонів, чітко відслідковувати міжнародні тенденції та запроваджувати їх із відповідними змінами у фінансову сферу держави [5]. Тобто іманентною властивістю фінансової системи має бути здатність реагувати на нові запити відтворювальних пропорцій у національному господарстві, щоб уникати дефіциту фінансових ресурсів та інфляційно-девальваційних перегрівів.

На думку А. Мейш та О. Лисак, фінансова система повинна бути гнучкою, динамічною, саморегульованою. Держава повинна знайти оптимальний підхід до реструктуризації, керувати розвитком і забезпечувати стабільність всієї системи [4]. Тобто вказується на необхідність забезпечення опосередкованого впливу держави на формування ключових елементів фінансової системи, а також формування рамок їх саморегулювального функціонування, щоб максимальною мірою забезпечити обслуговування потреб національного господарського комплексу у фінансових ресурсах.

Зокрема, І. Ломачинська переконана, що будь-яка фінансова система великою мірою залежить від траєкторії попереднього розвитку, а фінансовий ринок не здатний відповідати розвитку економіки без періодичного укріплення інституційної бази, особливо в умовах трансформації економіки, яка, як правило, характеризується неповнотою інформації, недостатнім рівнем захисту прав та інтересів економічних суб'єктів. У таких умовах, крім того, актуалізується питання забезпечення ефективності імпорту інститутів розвиненої економіки. Перспективи функціонування національної фінансової системи пов'язані, насамперед, зі становленням стійкого, конкурентного, ефективного банківського сектора на основі закріплення оптимальних норм, правил, інституційних рамок [3]. Даний підхід рівень ефективності функціонування фінансової системи ув'язує зі стійкістю інститутів, а також рівнем їх адаптованості до коливань макроекономічної кон'юнктури та ендегенних і екзогенних ризиків. Латентний характер окремих базових фінансових інститутів якраз і призводить до асиметричності поступлення інформації для відповідних суб'єктів економічних відносин і тому знижує дієвість функціонування фінансової системи в цілому. При цьому імпорт інститутів має не-

сити селективний характер, щоб уникнути невиправданої трансплантації інститутів, котрі не відповідають викликам національного фінансового ринку.

Також як ключову передумову забезпечення ефективності функціонування фінансової системи розглядає наявність відповідного інституційного підґрунтя і М. Лизогуб. На думку вченого, фінансова система відіграє ключову роль у поширенні фінансової інформації та загальної оцінки ризиків. Швидка еволюція фінансової системи та її зростаюча складність можуть потребувати глибшого аналізу обсягів та функцій і швидку втрату актуальності їх результатів на певний момент часу. Фінансова система має сприяти приватним та публічним трансакціям, підтримуючи існування і рух грошей усіх форм, забезпечуючи функціонування розрахункового механізму, пропонуючи послуги фінансової консультації і проводячи купівлю-продаж цінних паперів [2]. Тобто чим мобільнішою є фінансова система, тим більш прискореними темпами скорочуються трансакційні витрати і підвищується результативність обігу як реального, так і фіктивного капіталу. Однією з основних характеристик сучасної фінансової системи виступає її здатність оперативно передавати фінансову інформацію і забезпечувати своєчасну та адекватну оцінку фінансових ризиків.

У нинішніх умовах корекція магістральних елементів фінансової системи України значною мірою зумовлена вибором євроінтеграційного вектору розвитку, що вимагає умонтування в інституційну архітектуру фінансових відносин інституційних одиниць, котрі прискорять конвергенцію національних фінансових інститутів з фінансовими інститутами ЄС, що у підсумку дасть можливість на порядки збільшити потік інвестицій в українську економіку.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виокремлення окремих аспектів функціонування фінансової системи України з врахуванням євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави, зокрема конвергенції фінансової системи нашої країни та фінансової системи ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конвергенція національної фінансової системи України та фінансової системи ЄС має відштовхуватися від ряду базових положень. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода про асоціацію) передбачає створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між ними, підтримку завершення переходу до повноцінно функціонуючої ринкової економіки України на засадах макроекономічної стабільності, надійних державних фінансів, стабільної фінансової системи і сталого платіжного балансу. У фіскальній сфері співпраця орієнтована на імплементацію фіскальної реформи, зокрема шляхом удосконалення управління державними фінансами, бюджетного планування, підвищення ефективності системи оподаткування, впровадження заходів із посилення податкової дисципліни та зменшення шахрайства у сфері оподаткування, підвищен-

ня ефективності управління державним боргом та інших якісних змін у цій сфері відповідно до найкращих практик ЄС, у т. ч. створення середньострокової стратегії управління державним боргом [1].

Враховуючи інституційні розриви, котрі мають місце між фінансовою системою України та фінансовою системою ЄС, сьогодні визріла необхідність у трансформації публічних (державних та місцевих) фінансів нашої країни як в частині бюджетно-фіскальної децентралізації, так і в частині удосконалення механізмів адміністрування податків і зборів з метою створення прозорих та конкурентних умов для розвитку сектору нефінансових корпорацій та інших секторів національного господарства і подолання інституційних пасток при трансплантації у вітчизняну практику європейського досвіду фіскального регулювання. При трансформації національної фінансової системи відповідно до лекал ЄС необхідно враховувати стан національної економіки, здатність вітчизняних інститутів адаптуватися до вимог ЄС, системно оцінювати можливість імплементації передового іноземного досвіду модернізації систем фіскального регулювання відтворювальних пропорцій.

Певним індикатором конвергенції фінансової системи України та фінансової системи ЄС можна вважати динаміку надходжень коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС. Надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС впродовж 2009—2021 років відображали хвилястий тренд, однак в останні роки аналізованого періоду спостерігалось зниження надходжень. Зокрема у 2009 році даний показник становив 484,2 млн грн, у 2010 році — 125,5 млн грн, у 2011 році — 324,8 млн грн, у 2013 році — 1278,2 млн грн, у 2014 році — 406,1 млн грн, у 2015 році — 418,0 млн грн, у 2016 році — 3196,9 млн грн (найбільше значення протягом аналізованого періоду), у 2017 році — 488,8 млн грн, у 2018 році — 795,0 млн грн, у 2019 році — 330,2 млн грн, у 2020 році — 350,7 млн грн, у 2021 році за перші 9 місяців — 1,2 млн грн. Надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС у 2021 році за перші 9 місяців порівняно з 2009 роком знизилися на 483,0 млн грн (рис. 1).

Надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС впродовж 2009—2021 років у порівняних цінах 2009 року відображали аналогічний хвилястий тренд, з поступовим зниженням надходжень після 2016 року. Зокрема у 2009 році даний показник становив 423,6 млн грн, у 2010 році — 92,5 млн грн, у 2011 році — 209,6 млн грн, у 2013 році — 808,8 млн грн, у 2014 році — 195,0 млн грн, у 2015 році — 160,0 млн грн, у 2016 році — 901,9 млн грн (найбільше значення протягом аналізованого періоду), у 2017 році — 118,4 млн грн, у 2018 році — 168,6 млн грн, у 2019 році — 75,6 млн грн, у 2020 році — 70,1 млн грн, у 2021 році за перші 9 місяців — 0,1 млн грн. Тобто в цілому і у номінальному вираженні, і у порівняних цінах в останні роки аналізованого періоду спостерігається згортання допомоги ЄС, що пов'язано з суперечливими моментами в національній економічній політиці України, в першу чергу в частині посилення регуляторного, зокрема податкового впливу держави на розвиток підприємницького

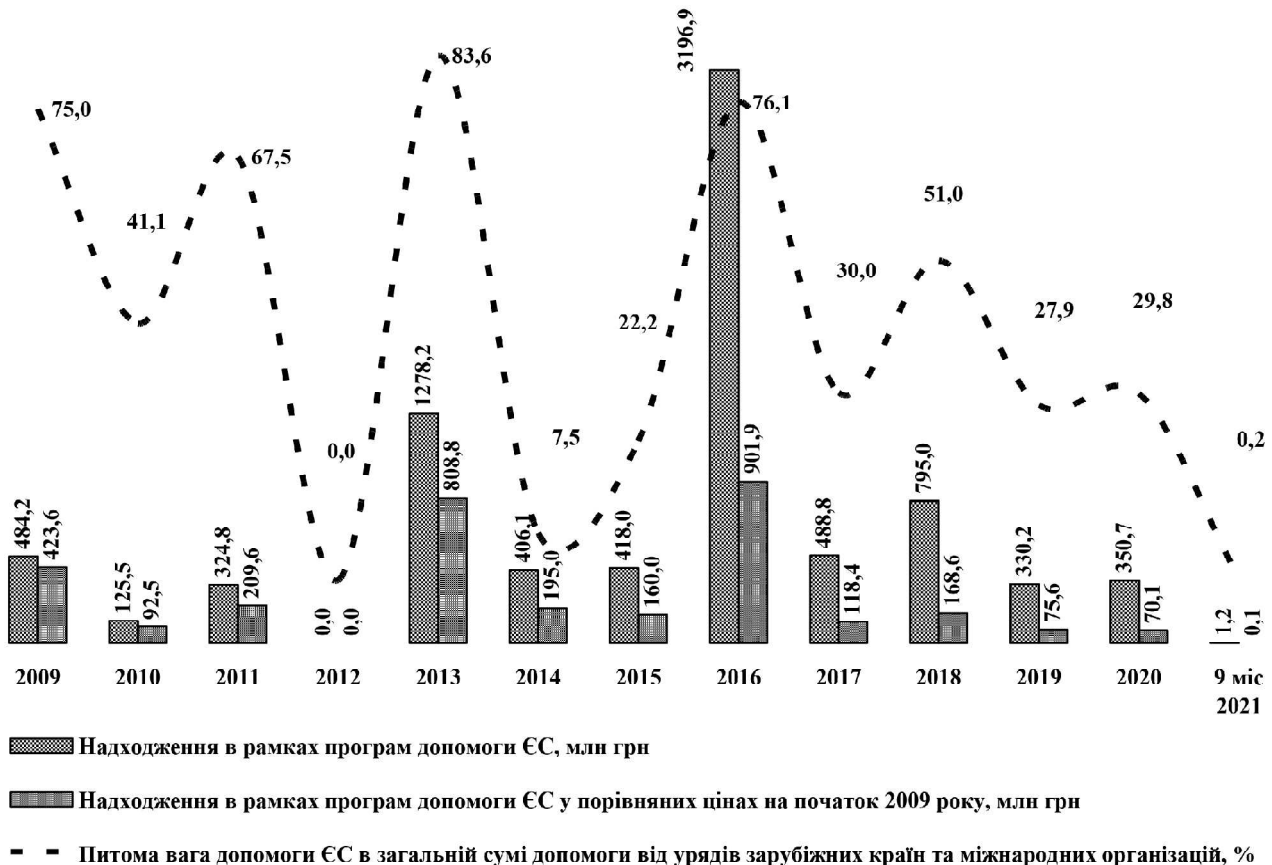

Рис. 1. Надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

сектора. Надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС у порівнянних цінах 2009 року у 2021 році за перші 9 місяців порівняно з 2009 роком знизилися на 423,5 млн грн.

Питома вага надходження коштів до Зведеного бюджету України в рамках програм допомоги ЄС в загальній сумі допомоги від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій впродовж 2009—2021 років відображала хвилястий тренд з найбільшими значеннями у 2011, 2013 (максимальне значення питомої ваги) та 2016 роках. Зокрема у 2009 році цей показник становив 75,0%, у 2010 році — 41,1%, у 2011 році — 67,5%, у 2014 році — 7,5%, у 2015 році — 22,2%, у 2016 році — 76,1%, у 2017 році — 30,0%, у 2018 році — 51,0%, у 2019 році — 27,9%, у 2020 році — 29,8%, у 2021 році (за перші 9 місяців) — 0,2%.

У 2016 році Україна отримала найбільшу фінансову допомогу від ЄС. По-перше, це було пов'язано з конфліктом на сході України та анексією Криму. Європейський Союз виявив готовність підтримати Україну фінансово для забезпечення стабільності та реформ. По-друге, Україна активно співпрацювала з ЄС у рамках Угоди про асоціацію, яка була підписана в 2014 році. Ця угода передбачала певні зобов'язання з боку України щодо проведення реформ, а Європа зі свого боку обіцяла фінансову підтримку. Таким чином, фінансова допомога від ЄС була частково пов'язана з виконанням українською стороною умов Угоди. Крім того, Україна була важливим партнером для ЄС у контексті забезпечення енергетичної безпеки. Україна є транзитною країною

для газу, який постачався зі Сходу до Європи. Тому ЄС мав інтерес у підтримці України, щоб забезпечити стабільний транзит газу.

Крім фінансової допомоги, ЄС також надавав Україні технічну та експертну підтримку. Це включало надання консультацій з реформування економіки, підтримку у сфері правової системи, розвитку громадянського суспільства. Отримання найбільшої фінансової допомоги від ЄС в 2016 році було важливим кроком для України на шляху до політичної та економічної стабільності. Це дозволило проводити необхідні реформи, зміцнювати демократію та покращувати життя громадян. Загалом, фінансова допомога від Європейського Союзу була важливим інструментом підтримки України в складний період її історії. Вона допомогла забезпечити стабільність, реформи та розвиток країни, а також підтвердила партнерство між Україною та ЄС. Поступове зниження надходжень фінансової допомоги в наступні періоди означало процес освоєння коштів наданих раніше. Збройна агресія російських загарбників проти України однозначно призвела до нарощення допомоги ЄС Україні як в частині надання фінансової допомоги щодо придбання військової техніки та озброєнь, так і в частині подальшої конвергенції вітчизняної фінансової системи та фінансової системи означеного національного утворення. При цьому важливо максимально ефективно використати таку допомогу на умовах прозорості та конкурентності, щоб продемонструвати ЄС остаточну світоглядну переорієнтацію на демократичні засади та засади ринкової економіки.

Повномасштабне вторгнення на територію України російських загарбників ще більш актуалізує прискорення процесів євроінтеграції, що водночас вимагає формування інституційного підґрунтя для конвергенції вітчизняної фінансової системи з фінансовою системою ЄС. Ключовою інституційною передумовою такої конвергенції виступає те, що кожна країна — член ЄС повинна мати специфічні фіскальні правила, які забезпечують ефективне дотримання зобов'язань, котрі випливають із Договору про функціонування Європейського Союзу, у сфері бюджетної політики. Такі правила, зокрема, повинні сприяти: 1) відповідності значень дефіциту й боргу, встановленим згідно з Договором про функціонування Європейського Союзу; 2) прийняттю багаторічного фінансового горизонту планування, включаючи чітке дотримання середньострокових бюджетних цілей [7].

В контексті євроінтеграційних устремлінь наша країна має виконувати зобов'язання в частині трансформації фінансової системи у відповідності з Угодою про асоціацію з ЄС. Угода про асоціацію України з ЄС вимагає запровадження в Україні оподаткування всіх гармонізованих підакцизних товарів, які є обов'язковими для оподаткування в Євросоюзі; їх однакового визначення як необхідної умови однозначної ідентифікації підакцизних товарів в Україні й державах ЄС; запровадження однакових підходів до визначення податкової бази та встановлення податкових ставок на товари однієї акцизної категорії, а також податкових пільг, що є обов'язковими для надання в усіх країнах ЄС. Зазначене дає змогу проводити в Україні політику поступової гармонізації ставок акцизного податку, котра надала би підприємствам можливість адаптуватися до наслідків їх підвищення та сприяла б зменшенню можливого негативного впливу на зайнятість і податкові надходження до державного й місцевих бюджетів [6].

Також необхідно усвідомлювати те, що ЄС планує вести політику прикордонного вуглецевого коригування, яка фактично встановить додаткове фіскальне навантаження на виробників, котрі використовують вуглецевомісткі технології. Враховуючи те, що багато українських виробників промислової продукції використовують морально застарілі технології, що призводить до високого рівня питомих викидів вуглецевих сполук в атмосферне повітря, таке фіскальне нововведення ЄС має стати передумовою для розроблення інструментарію компенсації вітчизняним виробникам втрат, котрі вони понесуть внаслідок застосування методів стимулювання низьковуглецевого розвитку.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Євроінтеграційні устремління України вимагають конвергенції вітчизняної фінансової системи з фінансовою системою ЄС. В основі такої конвергенції має лежати формування сучасного інституційного підґрунтя (матриця базових та похідних інститутів-правил), яке забезпечить умонтування в національну інституційну архітектоніку фінансових відносин перевірених передовою європейською практикою лекал бюджетно-податкового регулювання та функціонування ринків позикового капіталу, а також адаптує методи та прийоми фіскального адміністрування до регламентів ЄС. Червоною лінією такої конвергенції має стати опосередкований вплив держави на процеси функціонування фінансового ринку, а також

забезпечення максимальної прозорості управління публічними фінансами. Важливого значення в контексті адаптації вітчизняної фінансової системи до умов Євросоюзу є ефективне та цільове використання коштів, які надходять до Зведеного бюджету України від ЄС в рамках програм допомоги. Прискорення процесів інтеграції національної фінансової системи у європейський фінансовий простір вимагає гармонізації методів податкового регулювання підприємницької діяльності та продовження позитивної практики бюджетно-фіскальної децентралізації з використанням передових європейських лекал.

Література:

1. Гасанов С.С., Кудряшов В.П., Балакін Р.Л. Реформування фіскальної системи України у контексті євроінтеграційних процесів. *Фінанси України*. 2015. № 5. С. 16—38.
2. Лизогуб М.М. Оцінка ефективності функціонування фінансової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 26. С. 89—92.
3. Ломачинська І.А. Архітектура фінансової системи України: теоретичні основи оптимізації в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. № 41. С. 244—249.
4. Мейш А.В., Лисак О.М. Перспективи розвитку фінансової системи України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 1. С. 70—74.
5. Орел В.М. Фінансова система як невід'ємна складова економічного процесу країни. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. № 1. С. 141—152.
6. Соколовська А.М. Податкові аспекти *acquis* ЄС як орієнтири вдосконалення акцизного податку в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 12. С. 21—44.
7. Уманський І.І. Стійкість державних фінансів в умовах євроінтеграційних процесів. *Фінанси України*. 2015. № 1. С. 9—28.

References:

1. Hasanov, S.S. Kudriashov, V.P. and Balakin, R.L. (2015), "Reforming the fiscal system of Ukraine in the context of European integration processes", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 16—38.
2. Lyzohub, M.M. (2017), "Assessment of the effectiveness of the functioning of the financial system", *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 26, pp. 89—92.
3. Lomachyns'ka, I.A. (2011), "Architecture of the financial system of Ukraine: theoretical foundations of optimization in modern conditions", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 41, pp. 244—249.
4. Mejsh, A.V. and Lysak, O.M. (2019), "Perspectives of development of the financial system of Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 70—74.
5. Orel, V.M. (2016), "The financial system as an integral component of the country's economic process", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 1, pp. 141—152.
6. Sokolovs'ka, A.M. (2016), "Tax aspects of the EU *acquis* as guidelines for improving the excise tax in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp. 21—44.
7. Umans'kyj, I.I. (2015), "Stability of state finances in the conditions of European integration processes", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 9—28.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2024 р.